

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 726:730.034.7(497.412Ljutomer)"16/17"
DOI: <https://doi.org/10.56420/Kronika.70.3.10>

Prejeto: 30. 6. 2022

Simona Kostanjšek Brglez

dr., vodja projekta revitalizacije studeniškega samostana, Enertec, d. o. o., Ulica borcev 58, SI-2000 Maribor
E-pošta: simona@enertec.si
ORCID: 0000-0001-9497-7127

Boštjan Roškar

dr., konservatorsko-restavratorski svetnik, Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož, Muzejski trg 1, SI-2250 Ptuj
E-pošta: bostjan.roskar@pmpo.si

Baročna oprema ljutomerske cerkve sv. Janeza Krstnika

IZVLEČEK

Prispevek obravnava baročno kiparsko opremo župnijske cerkve sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru. Oprema ni sočasna, ampak je nastajala od konca 17. do konca 18. stoletja, ko je bil kot zadnji narejen sedanji veliki oltar. Slednji je delo mariborskega kiparja Jožefa Holzingerja. Ob Holzingerju po imenu poznamo še enega kiparja, ki je delal za ljutomersko cerkev, Lipničana Franca Abrahama Schackharja, v čigar delavnici je nastal Križev oltar. Pomemben pisni vir, ki je v pomoč pri raziskovanju cerkvene kiparske opreme, je rokopisna kronika, ki jo je leta 1896 na osnovi takrat še ohranjenih arhivskih virov v ljutomerskem župnišču sestavil župnik Matija Slekovec. V prispevku so obravnavani prižnica in oltarji v primerjavi z drugimi, približno sočasnimi v Sloveniji in Avstriji, ovrednoteni glede na kakovost, predstavljeni pa so tudi nekateri arhivski podatki o njihovih snovalcih.

KLJUČNE BESEDE

Ljutomer, baročna oprema, oltar, prižnica, kiparstvo, mizarstvo, slikarstvo, Jožef Holzinger, Franc Abraham Schackhar, Franc Wasser

ABSTRACT

BAROQUE FURNISHINGS IN THE CHURCH OF ST. JOHN THE BAPTIST IN LJUTOMER

The contribution discusses the Baroque furnishings the parish Church of St. John the Baptist in Ljutomer. Rather than the same period, the sculptural furnishings were produced between the end of the seventeenth and the end of the eighteenth centuries, with the current main altar built the last as the oeuvre of the Maribor-native sculptor Jožef Holzinger. Another known sculptor commissioned for the church in Ljutomer was Franz Abraham Schackhar from Leibnitz (Slo.: Lipnica), whose workshop constructed the Altar of the Holy Cross. An important written source for conducting research on the furnishings in the church is the manuscript chronicle that the priest Matej Slekovec compiled in 1896 by drawing on the no longer existing archival sources, kept in the parish house of Ljutomer. The contribution presents the pulpit and the altars in comparison to other, more or less contemporaneous altars in Slovenia and Austria, it assesses their quality and brings forth some archival data on their designers.

KEY WORDS

Ljutomer, Baroque furnishings, altar, pulpit, sculpture, joinery, painting, Jožef Holzinger, Franz Abraham Schackhar, Franz Wasser

Ohranjena kiparska oprema iz 17. in 18. stoletja v Ljutomerski župnijski cerkvi sv. Janeza Krstnika še ni bila podrobneje obravnavana. Sergej Vrišer je v nekaterih objavah, podobno kot pred njim že Fran Kovačič,¹ navajal podatke, povzete po Slekovčevi kroniki.² Ljutomerske oltarje je vključil v pregledni članek z naslovom Baročno kiparstvo v Slovenskih goricah³ in v prispevek za zbornik župnije Ljutomer.⁴ Veliki oltar in oltar sv. Križa je omenil v obeh izdajah monografije o baročnem kiparstvu na slovenskem Štajerskem⁵ in v monografiji o Jožefu Holzingerju.⁶ Martina Zanjkovič je v prispevku o umetnostnozgodovinskih znamenjih v Ljutomeru in okolici omenila oltarje, prižnico in nekatero drugo cerkveno opremo, pri tem pa le skopo povzela Vrišerjeve navedbe.⁷ Nazadnje je bil v sklopu raziskav opusa kiparja Jožefa Holzingerja podrobno predstavljen veliki oltar.⁸

Podatki o opremi v Ljutomerski župnijski kroniki

Pomemben pisni vir, s pomočjo katerega si je mogoče vsaj v obrisih ustvariti sliko o zgodovinskem ozadju nastajanja kiparske opreme v Ljutomerski cerkvi sv. Janeza Krstnika, je rokopisna kronika, ki jo je sestavil kaplan Matej Slekovec po župnijski kroniki iz 18. stoletja in takrat še ohranjenih arhivskih virih v Ljutomerskem župnišču.⁹ Več podatkov kot za opremo je znanih za gradbena dela. Za 18. stoletje so v kroniko vključeni nekateri natančni prepisi cerkvenih računov za posamezna leta, kjer so navedeni nadrobni izdatki za gradbena dela, ki so se vršila na cerkvi in okrog nje. Za opremo pa so večinoma znani le osnovni podatki, kot je leto nabave ali izvedbe posameznih del. Med kiparji je Slekovec z imenom in priimkom omenil le Franca Abrahama Schakharja in Jožefa Holzingerja, od slikarjev, ki so poslikavali oltarje ali prispevali slikane oltarne podobe, pa Franza Antona Ramschüssla (r. 1695)¹⁰ in Matijo Marchla (u. 1758),¹¹ oba iz Gradca, ter Jožefa Digla (u. 1765)¹² in Simona Adamca (u. pred 1835) iz Radgone.¹³

Sergej Vrišer je zapisal, da so cerkve v Slovenskih goricah s kiparskimi deli opremljali predvsem mojstri iz današnje avstrijske Štajerske.¹⁴ Razlog za to gotovo ni v želji naročnikov po višji kvaliteti niti težnja slediti novim stilnim pobudam, prav tako razloga ne smemo iskati v ugodnejših cenah kiparskih storitev,¹⁵ saj ohranjena oprema in navedeni podatki tega ne nakazujejo. Vzrok za to, da so opremo naročali iz avstrijskega dela Štajerske, je v prometni povezavi. Bližina reke Mure, ki med drugim teče skozi Gradec, blizu Lipnice in skozi Radgono, je namreč pomenila najugodnejši način transporta vsakovrstnih dobrin, ki je takrat pomenil znaten strošek.¹⁶ To dokazujejo zaznamki izdatkov za gradnjo, ki so se ohranili v Slekovčevem prepisu. Po Muri so iz Gradca, Lipnice in Radgone prevažali gradbeni material, apno, les in kamen do Mote, kjer so ga preložili na vozove do Ljutomera.¹⁷ Dobre povezave pa je Ljutomer moral imeti tudi s Ptujem, saj Slekovec omenja več ptujskih mojstrov, ki so delali za Ljutomersko župnijo. Nekaj arhivsko dokumentiranih del je za Ljutomersko cerkev prispeval izvrstni ptujski mizar Franc Wasser (1701–1772). Med drugim je leta 1740 izdelal bogato marketirane cerkvene klopi, katerih majhen del je še ohranjen pod korom. Ptujski kovač Jakob Krep (Krapp)¹⁸ je leta 1735 izdelal kovano korno pregrado oziroma obhajilno mizo za 120 goldinarjev,¹⁹ neimenoovani mojster iz Ptuja pa je leta 1642 izdelal nov oltar.²⁰

Trg in župnija, str. 425, 426. Za Diglovo radgonsko poreklo prim. Ciglencečki, Jožef Digl, str. 373.

¹⁴ Vrišer, *Baročno kiparstvo*, 1968, str. 715.

¹⁵ Cene kiparskih storitev so bile ne glede na kraj bivanja posameznega kiparja v 18. stoletju bolj ali manj enake. Tako je leta 1727 ljubljanski kipar Henrik Mihael Löhr za kiparsko delo na figuri Vstalega Zveličarja prejel 5 goldinarjev, kar je enak znesek, ki so ga plačali v Malečniku, prav tako za kiparski del figure Vstalega Zveličarja leta 1799. Za ceno Löhrove figure prim. Resman, Nekaj »novih«, str. 412. Za ceno malečniške figure prim. Vrišer, Mariborski, str. 119.

¹⁶ Za prevoz štartina vina v Gradec, ki so ga kot plačilo za poslikavo kovane korne pregrade (obhajilne mize) poslali graškemu slikarju Francu Antonu Ramschüsslu, so Ljutomerčani odšteli 5 goldinarjev, kar je bila takrat cena ene krave. Ob strošku prevoza so plačali še 42 krajcarjev za mitnino ter goldinar in pol Ramschüsslovemu pomočniku, ki je pregrado popleskal. Za ceno prevoza in dodatnih stroškov prim. ŽA Ljutomer, Slekovec, Trg in župnija, str. 421, 422; za ceno krave prim. NŠAM, Hoče, Župnijski fond, župnija Hoče, šk. 26, Licitations Protocoll.

¹⁷ ŽA Ljutomer, Slekovec, Trg in župnija, str. 420, 421, 424.

¹⁸ Priimek je v krstni knjigi zapisan kot Krapp. Omenjenega priimka v vpisni knjigi ptujskih meščanov ni. Prim. Hernja-Masten, *Vpisna knjiga*. Znan je le vpis krsta sina Johanna Jakoba, ki je bil krščen 13. oktobra 1725. NŠAM, Ptuj, RMK, 1684–1743, fol. 152. Za omenjenim vpisom ne zasledimo več nikogar s priimkom Krapp.

¹⁹ ŽA Ljutomer, Slekovec, Trg in župnija, str. 420. Korna ograja ni ohranjena.

²⁰ ŽA Ljutomer, Slekovec, Trg in župnija, str. 402. Slekovec ni navedel, za kateri oltar gre, zagotovo pa ni ohranjen, saj lahko najstarejši ohranjeni oltar v Ljutomerski župnijski cerkvi datiramo v sedemdeseta leta 17. stoletja. V času okoli sredine 17. stoletja je bil kipar na Ptuju Elija Ziegelmayer, ptujski

¹ Kovačič, *Ljutomer*.

² ŽA Ljutomer, Slekovec, Trg in župnija.

³ Vrišer, Baročno kiparstvo v Slovenskih goricah, str. 714–733.

⁴ Vrišer, Umetnostno pričevanje, str. 84–94.

⁵ Vrišer, *Baročno kiparstvo*, 1963, str. 67, 100, 106, 156, 174; Vrišer, *Baročno kiparstvo*, 1992, str. 94, 150, 156–157, 216, 231.

⁶ Vrišer, *Jožef Holzinger*, str. 19.

⁷ Zanjkovič, Umetnostnozgodovinska znamenja, str. 143–158.

⁸ Roškar, *Figura*, str. 80, 309–311.

⁹ ŽA Ljutomer, Slekovec, Trg in župnija.

¹⁰ Za letnico Ramschüsslovega rojstva prim. Golec, Valvasorjevi bogenšperški sodelavci, str. 74.

¹¹ Andorfer, Markhl, str. 117.

¹² Ciglencečki, Jožef Digl, str. 373.

¹³ Digl je v cerkvenih računih, ohranjenih v Slekovčevem prepisu, omenjen večkrat. Leta 1747 je za 6 goldinarjev poslikal Božji grob, katerega leseno konstrukcijo je za 15 goldinarjev izdelal ptujski mizar Franc Wasser. Digl je leta 1756 naslikal sliko za oltar sv. Jožefa in poslikal rezbarjeni nastavek krstnega kamna za 40 goldinarjev. Prim. ŽA Ljutomer, Slekovec,

Obstoječa baročna cerkvena oprema

Cerkvena oprema je v nadaljevanju obravnavana glede na velikost oziroma pomembnost; od manj pomembnih in manjših kosov, kot je prižnica, preko stranskih oltarjev do najmonumentalnejšega velikega oltarja.

Na desni slop ob slavaloku je pritrjena prižnica (Sl. 1). Razmeroma preprosto oblikovana prižnica s cilindrično kancelo in nekoliko bolj razgibanim ter plastično oblikovanim baldahinom, obloženim s figurami putov, Boga Očeta, uokvirjenima slikama, oblaki in ornamentiko, je iz leta 1736 (Sl. 2).²¹ Slekovec navaja le letnico nastanka prižnice in s tem povezani strošek 152 goldinarjev, ki je bil najbrž plačan kiparju za figuraliko in ornamentiko ter mizarско delo.²² Podjetni župnik Matija Petek²³ pri izbiri kiparja za izdelavo prižnice ni imel najbolj srečne roke, saj je ta kos opreme tako po zasnovi kot predvsem po kiparski izvedbi najbolj šibko in slogovno zastarelo delo med vsemi ohranjenimi, ki sodijo v čas njegovega župnikovanja. Nekateri elementi se sicer ujemajo s časom nastanka, npr. klobasast profil s plitvo rezbarjenimi akantovimi listi, ki obteka kancelo, in navpična členitev le-te z volutastimi pilastrji; podobne oblikovne prvine najdemo na izvedenih delih iz tridesetih let 18. stoletja, npr. na prižnici v nekdanji cerkvi bosonogih avguštincev v Sveti Trojici v Slovenskih goricah. Toliko bolj pa presenetijo arhaični elementi – med njimi izstopajo okvirji naslikanih podob štirih evangelistov in Jezusa Dobrega pastirja svaljkaste forme, ki jih sicer najdemo na delih augsburških srebrarjev iz 17. stoletja.²⁴ Zastarel pa je tudi grozd, ki zaključuje kancelo, saj gre za motiv, ki je značilen za prižnice iz začetka 18. stoletja.²⁵ Zagotovo pa ti elementi niso sneti s prižnice iz leta 1674, ki je bila najbrž uničena ob pustošenju krucev, saj bi bili oblikovno opazno drugačni, obenem pa bi jih težko prilagodili okrogli

meščan od 1650 do 1654. Prim. Zadravec, *Ptujski meščani*, str. 363. Vrišer navaja tudi kiparja Mihaela Puchlerja (omenjen 1621). Prim. Vrišer, *Baročno kiparstvo*, 1992, str. 227.

²¹ Slekovec je omenil tudi prižnico iz 17. stoletja, ki pa se ni ohranila. ŽA Ljutomer, Slekovec, Trg in župnija, str. 422.

²² Cena 152 goldinarjev je nekoliko prenizka, da bi lahko pokrila tudi stroške poslikave, ki je po navadi znašala še enkrat toliko, kot sta zaslužila kipar in mizar skupaj. Prim. Roškar, *Figura*, str. 115, 220. Leto starejši Rožnovenski oltar v Ljutomerski župnijski cerkvi je stal 510 goldinarjev, pri čemer je dobil kipar za mizarско delo in figure skupaj 260 goldinarjev, slikar Ramschüssel pa za pozlato in poslikavo 250 goldinarjev. Ob tem je treba vedeti, da kipar sam ni opravljal mizarških del, ampak je to prepustil mizarju. Za ločenost kiparskih in mizarških del na oltarnih celotah prim. Roškar, *Figura*, str. 181, 210.

²³ Župnik med letoma 1734 in 1747. ŽA Ljutomer, Šrol, Liber memorabilium, s. p.

²⁴ Podobno svaljkasto ornamentiko ima tudi štukatura v reprezentančnih prostorih ptujskega gradu iz okrog leta 1700. Za natančnejšo datacijo štukatur se zahvaljujeva dr. Branku Vnuku.

²⁵ Podoben grozd zaključuje prižnico v cerkvi Marije Vnebovzete na Prevaljah iz okrog leta 1700.

kanceli obstoječe prižnice.²⁶ Kiparsko so prižniške figure, ob tistih na sosednjem oltarju sv. Jožefa, najmanj kakovostne v cerkvi sv. Janeza Krstnika. Zabuhli obrazi, krčevite drže, srepi pogledi in šablonska draperija kažejo, da je bil kipar bolj več v ornamentiki kot figuraliki. Ornamentika je kljub stilni zaostalosti namreč na nekoliko višjem izvedbenem nivoju.

Ob prižnici je od baročne kiparske opreme v cerkvi pet oltarjev, veliki in štirje stranski. Najstarejši Rožnovenski, ki ga je še v 17. stoletju najverjetneje dala postaviti rožnovenska bratovščina²⁷ in je nekako preživel gradnjo nove cerkve v letih 1688–1690²⁸ ter uničevalen pohod krucev leta 1704, je sedanji oltar Lurške Matere Božje, ki stoji ob severni steni pri stranskem vhodu v cerkev (Sl. 3). O njem Slekovec poroča, da so ga ob priliki postavitve novega Rožnovenskega oltarja leta 1737 prenovili za 50 goldinarjev in posvetili sv. Janezu Nepomuku.²⁹ Kip sv. Janeza Nepomuka, ki je sedaj postavljen pred premajhno nišo v atiki, njegovo nekdanje mesto postavitve je namreč zasedla lurška votlina, oba stoječa angela ter skupino križanja v atiki je zagotovo izdelal isti kipar kot figure na sedanjem Rožnovenskem oltarju iz leta 1737. Ostale (starejše) figure, sv. Katarina, sv. Lucija in dve svetnici brez atributov v atiki, bi slogovno sodile v čas nastanka oltarnega nastavka. Tako ornamentika kakor tudi iz enega kosa lesa rezani kapiteli,³⁰ razvlečen jajčni motiv in listovnik na ogredju ter luskaste in plamenaste letve kažejo, da bi oltar lahko nastal v sedemdesetih letih 17. stoletja. Oltarni nastavek spominja na sicer vsaj več kot poldrugo desetletje mlajši oltar sv. Jožefa v župnijski cerkvi sv. Lovrenca v Hengsbergu, ki naj bi ga leta 1695 izdelal neznan lipniški kipar (Sl. 4),³¹ pro-

²⁶ Prižnice iz 17. stoletja so povečini mnogokotne z ravnimi ploskvami. Kljub nekoliko arhaični ornamentiki in slabi kiparski izvedbi je obstoječa ljutomerska prižnica enovito in povsem korektno zasnovana.

²⁷ ŽA Ljutomer, Slekovec, Trg in župnija, str. 422. Bratovščino je ustanovil dominikanski prior p. Moškon leta 1675, oltar pa slogovno sovпада s časom ustanovitve bratovščine. Prim. Kovačič, *Ljutomer*, str. 86.

²⁸ ŽA Ljutomer, Slekovec, Trg in župnija, str. 414. Slekovec navaja, da so oltarno opremo iz stare cerkve začasno skladiščili v zidanem in pokritem objektu.

²⁹ Prenovitevna dela, ki povečini pomenijo prepleškanje in morda tudi delno prezlatitev – slednje je glede na sorazmerno nizek znesek 50 goldinarjev manj verjetno – je najverjetneje opravil graški slikar Ramschüssel.

³⁰ Kapiteli oltarjev iz šestdesetih in sedemdesetih let 17. stoletja so namreč rezani iz enega kosa lesa, kasnejši so kompozitni, narejeni iz okroglega jedra, na katero so aplicirani posebej rezani akantovi listi in polži. Izraz rezani je (bil) uveljavljen v podobarskih oziroma kiparskih delavnicah, kjer je imel izraz rezbarjenje pejorativni značaj. Op. soavtorja prispevka, ki je več kot desetletje delal v podobarski delavnici Antona Blatnika v Mariboru.

³¹ Kohlbach, *Steirische Bildhauer*, str. 354. Kljub nekaterim sodobnim elementom, žlebastem profilu v ogredju, kompozitnim kapitelom deluje nastavek hengsberskega oltarja sv. Jožefa zelo arhaično. Če ne bi bil datiran, bi ga lahko brez zadržkov umestili med kakšno desetletje starejša dela.

porci in voluminoznost obeh oltarnih nastavkov so presenetljivo podobni. Hengsberški oltarni nastavek je za čas nastanka v letu 1695³² izjemno arhaičen, sploh v primerjavi s sicer nedatiranim in danes Srcu Jezusovemu posvečenim oltarjem v lipniški župnijski cerkvi sv. Jakoba, ki bi ga naj s figurami opremil Wilhelm Störer. Vse tri omenjene oltarne nastavke, hengsberškega, lipniškega in ljutomerskega, je skoraj gotovo izdelal isti mizar, saj so volumenski odnosi in mizarški detajli na ljutomerskem nastavku povsem primerljivi s hengsberškim, na lipniškem pa opazimo nekoliko sodobnejše oblikovne prijeme. Vrišer omenja lipniškega mizarja Janeza Jurija Rosslerja, ki je leta 1670 izdelal nastavek velikega oltarja na Gorci pri Malečniku.³³ Oltar ni ohranjen, zato je nemogoče ugotoviti, ali je Rossler morda izdelal tudi zgoraj omenjene oltarne nastavke. Slekovec je v kroniki omenil lipniškega mizarja Jurija Friderika Köslerja, ki je leta 1674 izdelal cerkvene klopi in prižnico³⁴ in bi lahko bil tudi avtor nastavka nekdanjega Rožnovenskega oltarja, pa tudi oltarjev v Hengsbergu in Lipnici. Morda sta Rossler in Köslers celo ena in ista oseba, kar ne bi bilo nič nenavadnega, če upoštevamo neredko nedoslednost pri zapisovanju imen in priimkov.³⁵ Kdo je prispeval figure za nekdanji ljutomerski Rožnovenski oltar, lahko samo ugibamo. Zagotovo to ni bil Wilhelm Störer, njegovo ugotovljeno in pripisano delo je namreč jasno prepoznavno in obenem povsem drugačno od ohranjenih štirih figur svetnic na ljutomerskem oltarju. Prav tako ne bi mogli pripisati omenjenih figur kateremu drugemu znanemu kiparju iz lipniške ali radgonske okolice.³⁶ Figure svetnic ne kažejo, da bi bile delo posebno spretnega kiparja, saj so močno tipizirane, sohaste in statične, pa tudi zadržanih, prisiljenih kretenj (Sl. 5). Nekaj dinamike jim daje le sicer šablonsko nizanje diagonalno postavljenih gub modnih oblačil.

V južni stranski ladji stoji ob vzhodni ladijski steni oltar sv. Jožefa (Sl. 6). Dokaj masivna oltarna

arhitektura s prav tako ornamentiko kaže značilnosti iztekajočega se 17. stoletja, čeprav je iz leta 1717.³⁷ V Slekovčevem prepisu so za leto 1691 navedeni podatki o dveh novih oltarjih, sv. Jožefa in sv. Antona Padovanskega. Za oltar sv. Jožefa sta Janez Mülbacher in njegova žena darovala 200 goldinarjev.³⁸ Ta oltar se ni ohranil. Že v drugem desetletju naslednjega stoletja ga je nadomestil sedanji. Na to, da je bil zdajšnji Jožefov oltar ob posvetitvi leta 1717 nov – in ne tisti iz leta 1691, kažejo le droben žlebast profil in gladke profilacije v ogredju oltarja, sicer pa ima značilnosti prejšnjega stoletja. Na 17. stoletje spominjajo masivna mesnata akantova ornamentika in prav tako festoni, ne nazadnje pa tudi zelo ostre linije oltarne nastavka. Slogovna zastarelost Jožefovega oltarja, ki se kaže z zgoraj naštetimi elementi, postane še očitnejša, če ga primerjamo s slavoločnim Marijinim oltarjem v cerkvi sv. Duha na Stari Gori pri sv. Juriju ob Ščavnici iz leta 1711.³⁹ Oltarni nastavek slednjega več kot očitno povzema nekatere sočasne dunajske vzore,⁴⁰ je izjemno razgiban predvsem pa občutno sega v prostor, čeprav je v širino zamejen z ozkim prostorom slavoločne stene. Žlebast profil v ogredju je že v celoti prevladal nad paličastim, kar je tudi eden izmed pomembnih kazalcev seznanjenosti snovalca oltarne celote z naprednimi stilnimi smernicami. Akantov ornament je lahkoten in prevladuje, od elementov, ki spominjajo na 17. stoletje, so prisotni le fruktoni na ploskvah predele. Tudi figure ženskih svetnic na oltarju v Sv. Juriju ob Ščavnici, čeprav kvalitativno ne izstopajo, kažejo roko večšega rezbarja,⁴¹ sploh v primerjavi z nekaj let mlajšimi svetniki z ljutomerskega Jožefovega oltarja.⁴² Avtorja figurlike in ornamentike Jožefovega oltarja Slekovec ne navaja, skoraj zagotovo pa prihaja z lipniškega konca.

Na stopnišču, ki vodi k cerkvi Marije v Trnju v Predingu, stoji kamnita figura sv. Ane, dokaj okornih in grobih potez, ki je po Kohlbachu delo neznanega lipniškega kiparja iz leta 1699 (Sl. 7).⁴³ Ob primerjavi predinške sv. Ane z istoimensko svetnico na ljutomerskem Jožefovem oltarju (Sl. 8) opazimo veliko podobnost predvsem v obrazilih. Razlika je le v plitvejši (bolj zadržani) obdelavi lesene figure, kar je mogoče pojasniti s tem, da je bila sicer slabše zmo-

³² Kohlbach omenja napis na hrbitišču oltarja, Wögerbauer pa navaja, da je omenjenega leta dala kapelo in oltar postaviti rožnovenska bratovščina pod takratnim župnikom dr. Rupertom Prennerjem. Prim. Kohlbach, *Steirische Bildhauer*, str. 354; Wögerbauer, *Pfarrkirche*, str. 8.

³³ Vrišer, *Baročno kiparstvo v Slovenskih*, 1968, str. 717.

³⁴ ŽA Ljutomer, Slekovec, Trg in župnija, str. 404.

³⁵ Domnevo je zaradi neohranjenosti matičnih knjig lipniške župnije nemogoče preveriti.

³⁶ Morda je bil na delu t. i. *vanderpurš*, kakršne so uveljavljene mojstri preganjali in jih kot *fretarje* (nem. *Frötter*) naznanjali graški konfraterniteti, ki jim je po navadi zagrozila z zaplembo orodja, saj je bilo to njihovo edino premoženje, obenem pa so le z njim lahko izvajali nedovoljeno početje. Kot primer lahko navedemo slikarja Beinlich. Leta 1754 je ptujski slikar Ferdinand Scheidnagl obtožil šušmarstva v Gradcu izučena slikarja Franza Beinlich in Antona Dencka. Svoje usluge naj bi brez plačila pristojbin nudila po okoliških samostanih in gradovih. Franz Beinlich je kasneje postal mariborski meščan in je dokumentirano poslikal nekaj oltarjev Jožefa Holzingerja. Za šušmarstvo prim. Kohlbach, *Steirische Bildhauer*, str. 453; za Beinlich prim. Roškar, *Figura*, str. 217, 218.

³⁷ Prim. z oltarjem sv. Martina v cerkvi sv. Janeza Krstnika v Überbachu, ki je datiran v leta med 1690 in 1695. Kohlbach, *Steirische Bildhauer*, kat. št. 102.

³⁸ ŽA Ljutomer, Slekovec, Trg in župnija, str. 417.

³⁹ Kronogram v kartuši da letnico 1711.

⁴⁰ Krapf, *Triumph*, str. 143–144.

⁴¹ Figure svetnic na Marijinem oltarju v cerkvi sv. Duha na Stari Gori nekoliko spominjajo na dela Andreasa Shellaufa, kiparja v Dunajskem Novem Mestu. Njegova dela so izpričana na avstrijskem Štajerskem v Pöllau in Pinggau. Prim. Kohlbach, *Steirische Bildhauer*, str. 462.

⁴² Ikonografija na predelo postavljenih figur Marijinih staršev sv. Joahima in sv. Ane je nedvomno povezana s slikarsko upodobitvijo osrednjega motiva smrti sv. Jožefa, na ogredje ob atiko pa sta postavljena sv. Hieronim in sv. Francišek Asiški.

⁴³ Kohlbach, *Steirische Bildhauer*, str. 354.

gljivemu kiparju bližje kamnita kiparska materija kakor lesena.⁴⁴ To tezo potrjuje tudi Kohlbachova ugotovitev, da je avtor sv. Ane iz Predinga najverjetneje eden izmed kamnosekov (kiparjev), ki sta okoli leta 1715 delovala v Lipnici.⁴⁵ Današnja barvna podoba Jožefovega oltarja je kompromis zadnjih konservatorsko-restavratorskih posegov⁴⁶ in ne odraža dejanske barvitosti, ki bi skoraj zagotovo bolje osvetlila čas nastanka oltarne celote. Ob tem je treba omeniti tudi dodatke, ki najverjetneje izvirajo s sosednjih oziroma odstranjenih oltarjev in so bili nameščeni pozneje. Med kasnejšimi kosi je slika smrti sv. Jožefa, ki jo je naslikal Roman Fekonja in je nadomestila Diglovo delo iz 1756.⁴⁷ Tudi slika sv. Miklavža v atiki ni nastala sočasno z oltarjem, saj oblika⁴⁸ in format kažeta, da je iz tridesetih, morda celo štiridesetih let 18. stoletja,⁴⁹ pa tudi razgibanost njenega okvirja s poudarjenim šilastim zaključkom⁵⁰ je v močnem nasprotju s togostjo celotnega oltarnega nastavka. Par angelskih glav z oblačkom, ki je zgoraj pritačnjen prvotni napisni kartuši, je najverjetneje s sosednjega Križevega oltarja, kaže namreč roko bolj večšega kiparja kot ostale figure, glede na oblikovne značilnosti pa je oblaček povsem primerljiv s tistimi na Križevem oltarju. Cvetlični girlandi, ki izraščata iz fragmenta fruktona (pod veliko školjko v atiki), sta zagotovo z velikega oltarja, saj sta zelo kvalitetni in kažeta klasicistične oblikovne prvine.

Ob vzhodni steni južne ladje stoji Rožnovenski oltar (Sl. 9). Ime kiparja, ki je, kot je zabeležil Slekovec, leta 1737 naredil Rožnovenski oltar, še vedno ostaja neznano, vemo pa, da mu je bilo za delo izplačanih 260 goldinarjev.⁵¹ Graški slikar Franc Anton

Ramschüssel, ki je oltar še istega leta poslikal, je prejel 250 goldinarjev.⁵² Zaradi slabe raziskanosti provincialnega kiparstva v avstrijskem delu Štajerske je na podlagi slogovnih primerjav težko ugotoviti avtorja figur ljutomerskega Rožnovenskega oltarja. Figure so rezane dokaj sproščeno, brez izrazitih anatomskega zadreg, a obenem tudi brez izrazite težnje po presejanju povprečnosti. Ob titularni svetnici Rožnovenski Mariji, sicer kasnejši slikani podobi,⁵³ so na oltarju ob angelskih figurah tudi kiparske upodobitve papežev in škofov. Na predeli stojita (najverjetneje) sv. Gregor Veliki in sv. Urban,⁵⁴ na ogredju pa sv. Blaž in sv. Miklavž. Pod sliko Rožnovenske Marije klečita sv. Dominik in sv. Katarina Sienska.⁵⁵ Ornamentika je maloštevilna. Poleg kapitelov, olistanih z akantom, so tukaj še dekorativne kartuše, ki uokvirjajo pet naslikanih prizorov žalostnega dela rožnega venca. Omeniti velja zlasti rokokojski vazi, ki sta bili dodani kasneje, ali pa sta zamenjali prejšnji, saj je mesto na dekorativnih volutah, ki zamejujeta atiko, kot nalašč zanju (Sl. 10). Obstoječi vazi nista mogli nastati sočasno z oltarjem leta 1737, saj kažeta izrazito razvito školjkovino, ki se je na Štajerskem uveljavila šele v šestdesetih letih 18. stoletja. Od podobnih običajnih rokokojskih vaz na oltarjih izstopata v izvedbenem smislu, nimata namreč volumna, okoli katerega se uvijajo in izvijajo različno oblikovani rokokojski školjkovinski elementi, ampak sta izvedeni izključno kot ornament. Obstoječa poslikava oltarja je manj ustrezna kombinacija fragmentarno prezentirane prvotne in ene izmed kasnejših preslikav, ki sta med seboj v izrazitem tonskem in slogovnem neskladju, kar ob kasnejših predelavah prispeva h kaotičnemu vtisu oltarne celote. Od prvotne poslikave iz leta 1737, ki jo je izvedel na Kranjskem rojeni, sicer pa v Gradcu delujoči Franc Anton Ramschüssel, so vidni le dekorativno poslikani deli, medtem ko je prvotna marmoracija zakrita. Da je bila marmoracija tonsko usklajena z naslikano dekoracijo, lahko opazimo v ozkem pasu tik pod sliko v atiki, kjer so restavratorji odkrili recentne plasti do prvotne Ramschüsslove

⁴⁴ Pri kiparjih, ki so delali tako v lesu kot kamnu, velja opozoriti, da gre pri tem večinoma za obdelavo mehkih kamnin, ki so, sveže pridobljene iz kamnoloma, po navadi voljniješe kakor les. Tudi graški kipar Janez Jakob Schoy in mariborski kipar Franc Krištof Reiss sta boljše figure izvedla v mehkem kamnu. Kakovostni razkorak med kamnitimi in lesenimi skulpturami je še posebej opazen pri Reissu, lesene figure iz njegove delavnice so brez izjeme občutno slabše kiparske kvalitete od kamnitih, vendar pri tem ne smemo zanemariti vpliva pomočniških rok. Za Reissa prim. Vidmar, *Das Grabmal*, str. 97. Glede kiparstva v trdem in mehkem kamnu ter lesu prim. Roškar, *Figura*, str. 50–51.

⁴⁵ Kohlbach, *Steirische Bildhauer*, str. 360–361.

⁴⁶ ŽA Ljutomer, Župnija Ljutomer, šk. 73, Kokalj, Poročilo, s. p.

⁴⁷ Tudi Diglova, sedaj izgubljen slika je bila kasnejši dodatek.

⁴⁸ Kompozicija slike se do potankosti prilega zelo razgibanemu okvirju, kar pomeni, da sta okvir in slika sočasna.

⁴⁹ Za primerjavo lahko izpostavimo okvirje jubilejnih slik v prezbiteriju ruške župnijske cerkve Marijinega imena, ki jih je leta 1744 naslikal mariborski slikar Janez Mittermayer. Prim. Curk, Ruše, str. 97.

⁵⁰ Šilast zaključek ogredij oltarjev in vencev orgelskih ohišij se pojavi že v dvajsetih letih 18. stoletja. Prim. stranski oltar Marije sedem žalosti (1723) v servitski cerkvi Marijinega oznanjenja na Dunaju, za katerega je naredil osnutek Antonio Beduzzi. Krapf, *Triumph*, str. 119–120. Šilasto zaključen venec ima tudi pozitiv v Tomaški vasi in ga je leta 1727 izdelal Johann Georg Mitterreiter. Prim. Škulj, Dobravec, *Orgle*, str. 576.

⁵¹ ŽA Ljutomer, Slekovec, Trg in župnija, str. 422. V znesku

260 goldinarjev je zagotovo všteto tudi mizarско delo na oltarnem nastavku. Tako se je npr. Jožef Holzinger leta 1762 pogodil z Janezom Ernestom grofom Herbersteinom za nov veliki oltar v cerkvi sv. Ruperta v Spodnji Voličini, za mizarško in kiparsko delo skupaj za 250 goldinarjev. Vrišer, *Baročno kiparstvo*, 1963, str. 156. Prim. tudi Roškar, *Figura*, str. 391.

⁵² Sočasno je Ramschüssel najverjetneje popleskal tudi star Rožnovenski bratovščinski oltar in poslikal novo nabavljene orgle graškega orglarja Johanna Georga Mitterreiterja. ŽA Ljutomer, Slekovec, Trg in župnija, str. 422. Slekovec je navedel le opravljeno delo in izplačane zneske, ni pa zapisal imena slikarja, tudi ime orglarja je napisano napačno, namreč Jurij Mitteregger.

⁵³ Kovačič, *Ljutomer*, str. 67.

⁵⁴ Figuri nimata razpoznavnih atributov.

⁵⁵ Vrišer je dva kipa na tem oltarju, najverjetneje gre za slednja, ki sta najkakovostnejša, v prvi izdaji monografije o baročnem kiparstvu na Štajerskem pripisal Jožefu Holzingerju, v naslednjih objavah pa ju ni več umeščal v njegov opus. Prim. Vrišer, *Baročno kiparstvo*, 1963, str. 157.

marmoracije (Sl. 11). Če si na osnovi prezentiranih fragmentov Ramschüsslove poslikave ustvarimo vtis celote, ne moremo spregledati dejstva, da je sicer oltarna celota kiparsko in mizarško zasnovana dokaj sodobno, medtem ko je prvotna poslikava izrazito arhaična.⁵⁶

Ob Holzingerjevem velikem oltarju je najkvalitetnejša oltarna celota v Ljutomerski cerkvi Križev oltar lipniškega kiparja Franca Abrahama Schakharja iz leta 1741, ki je postavljen ob južno steno južne ladje (Sl. 12).⁵⁷ Križev in veliki oltar sta tudi edina, za katera sta iz arhivskih virov znani imeni kiparjev. Na dokaj preprostem in ploskovitem nastavku pilastrskega tipa je kiparska upodobitev križanja z Marijo in sv. Janezom Evangelistom ter asistirajočima putoma svečenoscema (Sl. 13). Na vrh atike je postavljen Bog Oče z nebeško glorio, sv. Duhom, angelskimi glavnicami, oblaki in žarki. Bog Oče ima razprte roke, kar skupaj s sv. Duhom aludira na Prestol milosti. Na ogredju sta figuri sv. Dizme in sv. Longina. Čeprav ornamentika ni posebej številčna, pa je motivno dokaj raznovrstna in za provincialno okolje, v katerem je nastala, precej sodobna. Nekoliko arhaično so videti navidezna polnila, obrobjena s pozlačenimi letvicami na frizu ogredja, toda tega, ali gre za kasnejše dodatke, kot je to pri »ornamentih«, nameščenih v polja,⁵⁸ iz zelo sumaričnega restavratorskega poročila ni mogoče razbrati. Ploskovitost oltarnega nastavka je verjetno pogojena z ikonografijo in postavitvijo ob steno v stranski ladji. Tudi ostali ohranjeni nastavki Schakharjevih oltarnih celot ne kažejo pretirane voluminoznosti in poseganja v prostor, predvsem pa so zelo preprosti.⁵⁹ Ljutomerski Križev oltar je leta 1741 poslikal in pozlatil graški slikar Matija Marchl.⁶⁰

O kiparju Francu Abrahamu Schakharju so za zdaj znani le podatki, ki jih je objavil Rochus Kohl-

bach.⁶¹ Bil je sin oficirja nassauskih pikenirjev, najverjetneje rojen v Berlinu. Leta 1737 se je v Lipnici poročil s Katarino, hčerko Sigmunda Mozgerja, sekovskega dvornega hlevskega mojstra, in prevzel kiparsko delavnico Johanna Baptista Stütza, ki je umrl leto prej.⁶² Kje je potekala njegova kiparska formacija, ni znano. V primerjavi s svojim predhodnikom Stützem, v katerega delavnici je Schakhar skoraj zagotovo vsaj krajši čas deloval kot pomočnik, je njegovo kiparstvo občutno bolj dovršeno, predvsem pa je zelo ekspresivno. Ekspresivnost se ob obrazni mimiki kaže tudi v krčevitih držah in poudarjeni anatomiji, ki pa ni nujno na prav visokem izvedbenem nivoju. Zagotovo je Schakharjevo najboljšo delo figura sv. Janeza Krstnika (1738) na krstilniku v cerkvi sv. Dionizija v Wolfsbergu im Schwarzautal v bližini Lipnice.⁶³ Ob tem Kohlbach navaja še nekaj Schakharjevih del. Leta 1742 je izdelal okrasje za orgelsko emporo v Marijini romarski cerkvi na Frauenbergu nad Lipnico, leta 1743 prižnico v cerkvi sv. Trojice v Mali Nedelji, leta 1745 veliki oltar v cerkvi sv. Valentina v Wettmannstättu (sedaj v cerkvi sv. Petra v Gradcu), 1747 veliki oltar v Maxlonu in leta 1748 figuro Vstalega Zveličarja za cerkev sv. Andreja v Sausalu.⁶⁴ Vsi omenjeni kraji, vključno z Malo Nedeljo in Ljutomerom, ležijo v nekdanjem lipniškem okrožju.⁶⁵

Za Ljutomersko župnijo je Schakhar ob obravnavanem Križevem oltarju v cerkvi sv. Janeza Krstnika leta 1746 izdelal stranski oltar v cerkvi sv. Ane na Podgradju, za katerega je prejel 25 goldinarjev.⁶⁶ V cerkvi sv. Ane so trije oltarji, Vrišer pa je ob sklicevanju na župnijsko kroniko vse tri uvrstil med Schakharjeva dokumentirana dela.⁶⁷ Veliki oltar, posvečen sv. Ani, je bil v sredini 19. stoletja predelan; na nov oltarni nastavek v postbidermajerskem slogu so postavili baročne figure, zagotovo s prejšnjega oltarja, ki pa ne kažejo Schakharjeve roke. Vse značilnosti anatomije Schakharjevih angelskih figur pa lahko najdemo na putih stranskih oltarjev sv. Patrika in sv. Valentina. Oba sta nastala istočasno ali vsaj z manjšim zamikom v Schakharjevi delavnici.⁶⁸ Tudi atektonsko obliko-

⁵⁶ Tovrsten način okraševanja oltarnih predel z naslikano ornamentalno motiviko najdemo na Kranjskem. Kot primer lahko navedemo slavočno oltarja v cerkvi sv. Martina v Zalogu pri Novem mestu iz zgodnjega 18. stoletja. Za posredovane fotografije in podatke gre zahvala dr. Ani Krevelj iz ZVKDS, OE Novo mesto. Tovrstna slikarija, sploh v Ramschüsslovem primeru, nekoliko spominja na *scagliolo*, ki je cenejša različica *pietre dure* oziroma *tenere* in intarzije v kamnu, značilne za kamnite oltarje italijanskih mojstrov.

⁵⁷ ŽA Ljutomer, Slekovec, Trg in župnija, str. 423.

⁵⁸ Povsem očitno je, da so bili ornament dodani kasneje, ob obnovitvenih delih v preteklosti, saj gre za akantove liste in rozeti, snete s kapitelov. Pri zadnjih restavratorskih posegih ornament niso bili nameščeni na ustrezna prvotna mesta. Tudi večji ornament pod križem je sestavljen iz prvotnega ornamenta iz Schakharjeve delavnice, ki mu je odpadel zgornji del, in iz vsaj dvajset let mlajšega poznorokokojskega ornamenta, ki je najverjetneje kronal ovršje dekorativnega okvirja.

⁵⁹ Oltarni nastavek velikega oltarja, ki je nekdanj stal v cerkvi sv. Valentina v Wettmannstättu, sedaj pa je v cerkvi sv. Petra v Gradcu, sicer sega nekoliko v prostor, saj ima tri pare stebrov, a je kot celota zelo preprost, prav tako opazimo značilne Schakharjeve oblikovne prijeme, nekoliko potlačeno, z volutami podprto atiko in konkavno usločene dele profilacij nad pilastri oziroma volutami.

⁶⁰ Vrišer, *Baročno kiparstvo*, 1992, str. 231.

⁶¹ Prim. Kohlbach, *Steirische Bildhauer*, str. 358–359. Vrišer se je pri obravnavi Schakharjevih del opiral na Kohlbachove ugotovitve. Prim. Vrišer, *Baročno kiparstvo*, 1992, str. 94, 231.

⁶² Prim. Kohlbach, *Steirische Bildhauer*, str. 358–359.

⁶³ Prav tam, str. 359.

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ Kiparji, sploh nepriviligirani provincialni, so, za razliko od slikarjev in štukaterjev, imeli dokaj omejen delokrog. Prim. Vrišer, *Baročno kiparstvo*, 1963, str. 210–212; Roškar, *Figura*, str. 21.

⁶⁶ Kovačič, *Ljutomer*, str. 78–79. Kovačič v povezavi s Schakharjem omenja en stranski oltar.

⁶⁷ Prim. Vrišer, *Baročno kiparstvo*, 1992, str. 231.

⁶⁸ Cerkveni računi niso ohranjeni, zagotovo pa je bil zabeležen izdelek za en oltar, ki ga je Kovačič najverjetneje povzel po Slekovcu. Tudi cena potrjuje, da je bil plačan le en oltar, saj bi bil znesek 25 goldinarjev za oba oltarja s kiparskim in mizarškim deležem prenizek. Mogoče je, da je bil plačnik drugega stranskega oltarja kak neimenovani dobrotnik. Prim. Roškar, *Figura*, str. 113.

vana oltarna nastavka izdajata Schakharjevo zasnovi. Ta se kaže predvsem v spretno zavutih in speljanih volutastih obrobah, kakršne lahko vidimo tudi v atiki Ljutomerskega Križevega oltarja. Figure Križevega oltarja v župnijski cerkvi v Ljutomeru imajo vse značilnosti Schakharjevega kiparstva, nekoliko krčevito postavitvev, globoko, a dokaj fluidno rezano draperijo brez resnejših anatomskih zagat, kretnje rok so konvencionalne. Obrazi Schakharjevih figur imajo povčini precej markantne nosove, tem primerno globoko rezane oči in nekoliko poenostavljene ličnice. Opaziti pa je mogoče nekoliko diskrepanco med figurami Križanega, Marije in sv. Janeza Evangelista v spodnjem delu in figurama sv. Longina in sv. Dizme v atiki, ki sta kakovostnejši. Glede na kvaliteto sta primerljivi z že omenjeno figuro sv. Janeza Krstnika na krstilniku v cerkvi sv. Dionizija v Wolfsbergu v Schwarzautalu. Nekatero nadrobnosti figur sv. Longina in sv. Dizme sicer spominjajo na kiparstvo Jožefa Strauba, a Schakhar v svoji delavnici med letoma 1738 in 1741 omenjenega zagotovo ni zaposloval, saj je ta takrat dokumentirano šušmaril na Kranjskem.⁶⁹

Najkakovostnejše kiparsko delo v cerkvi je veliki oltar, ki je najmlajši kos baročne opreme, čeprav bi ga stilno lahko uvrstili v klasicizem (Sl. 14).⁷⁰ Po podatkih iz župnijske kronike ga je leta 1797 izdelal Mariborčan Jožef Holzinger, čigar opus pomeni kvalitativni in kvantitativni presežek v kiparstvu 18. stoletja na slovenskem Štajerskem,⁷¹ graški slikar Anton Jantl pa je naslikal titularnega svetnika.⁷² Gre za Holzingerjevo zadnje delo, ki je bilo dokončano skoraj pol leta po kiparjevi smrti, septembra 1797.⁷³ Jasno je razvidno, da je Holzinger samo delno prisostvoval pri njegovi izvedbi. Oltarni nastavek je kljub klasicistični oltarni arhitekturi in ornamentiki razmeroma razgiban. Štirje kanelirani stebri in pilastra nosijo močno ogredje, ki je konkavno usločeno in sega v prostor. Zasnova je prilagojena oknom v gotskem prezbiteriju. Zaradi razmeroma ozkega prezbiterija in z namenom, da nastavek ne bi deloval preozko, sta para stebrov odmaknjena od stene in pomaknjena v prostor po vzoru kolonade. Tako je oltarni nastavek dobil ustrezno širino, zaradi razmika med stebri pa tudi zračnost.⁷⁴

Holzingerjevo nesodelovanje pri izvedbi oltarja je najbolj opazno v figuraliki, zlasti na velikih figurah sv. Zaharije in sv. Elizabete. Drža sv. Zaharije je izjemno toga, njegova oblačila so stožčasto nanizana (Sl. 15). Njuna obraza sta izjemno poenostavljena. Na njih ni drobnih anatomskih detajlov, s katerimi je Holzinger s spretnim kiparskim podajanjem naredil svoje like človeško prepričljive. Še najbolj dovršena sta postavitvev in draperija sv. Elizabete, ki je narejena po bozzettu, ki ga je Holzinger predhodno že uporabil za več figur sv. Ane.⁷⁵ Upodobitev sv. Elizabete praviloma ponazarja lik mlajše žene, tako da se jasno loči od ikonografsko zelo podobne sv. Ane, sploh tam, kjer stojita obe na istem oltarju.⁷⁶ V Ljutomerskem primeru ima figura sv. Elizabete tuniko podloženo z velblodjim kožuhom, kar ni zgolj modni dodatek, ampak ima skoraj zagotovo globlji pomen, saj nakazuje na povezavo matere in sina (Sl. 16). Holzinger je znal z drobnimi, na videz nepomembnimi detajli povsem posvetnih elementov zelo subtilno podati religiozno konotacijo.⁷⁷ Ornamentika na oltarju je dokaj bogata, zlasti v atiki, na kateri so prepletene girlande, ornamentalne vaze in napisni kartuši. Ogredje, ki ga podpirajo majhne ornamentirane konzole, je gosto zapolnjeno z izmenjujočimi se polnimi in votlimi paterami. Ne manjka niti masivna lovorova kita, ki je bila nameščena pod oltarno sliko, vendar je ob zadnjih restavratorskih posegih niso namestili na prvotno mesto. Nekaj ornamentike je bilo v želji po zapolnitvi »praznih mest« dodane kasneje, vendar ne sodi v prvoten ornamentalni koncept po Holzingerjevi zamisli. Tabernakelj je še prvoten (Sl. 18) in ima podobno zasnovi kot tabernakelj velikega oltarja v cerkvi sv. Ane v Slovenskih goricah, ki je nastal tri leta prej (1794). Oba imata obliko tempietta. Razlikujeta se sicer v nekaterih detajlih, ob tem, da je tabernakelj Ljutomerskega velikega oltarja še nekoliko bolj klasicistično strog, najopaznejša pa je razlika v razmerju med višino in širino. Ljutomerski je vitek, medtem ko je tisti pri sv. Ani čokat, glede na mesto postavitve pa sta oba proporcionalno ustrezna in skladna s celoto.⁷⁸

in v cerkvi sv. Ruperta v Spodnji Vohčini. Prim. Roškar, *Figura*, str. 310.

⁶⁹ Resman, *Kipa*, str. 56–57.

⁷⁰ Holzingerjeva najbolj klasicistična dela so nastala v drugi polovici sedemdesetih let 18. stoletja. Roškar, *Figura*, str. 76.

⁷¹ Za življenje in delo Jožefa Holzingerja prim. Roškar, *Figura* (s citirano starejšo literaturo).

⁷² Vrišer, *Baročno kiparstvo*, 1992, str. 216. Za graškega deželnega slikarja Antona Jantla (1723–1805) prim. Košak, *Janez Ernest*, str. 117–119. Jantlovo sliko so leta 1856 zamenjali z obstoječo. V tem letu so dokončali celotno prenovo Ljutomerske cerkve, pozlata iz Maribora Tomaž Kotnik je preslikal in prezlatil vse oltarje, obenem pa so zamenjali slike na velikem in Rožnovskem oltarju. ŽA Ljutomer, Šrol, Liber memorabilium, s. p.

⁷³ Vrišer, *Baročno kiparstvo*, 1992, str. 216.

⁷⁴ Podobno je (sicer širšima) prezbiterijema prilagodil oltarna nastavka v cerkvi sv. Lenarta v Lenartu v Slovenskih goricah

⁷⁵ Po istem bozzettu sta bili narejeni vsaj dve figuri te svetnice: sv. Ana na oltarju sv. Družine v cerkvi sv. Jurija v Jurovskem dolu in sv. Ana na velikem oltarju cerkve sv. Jurija na Bregu. Z manjšimi spremembami, ki za izurjenega kiparja, kot je bil Holzinger, niso bile težavne in zaradi katerih bi moral zmodelirati nov bozzetto, je bila po istem bozzettu izdelana tudi figura sv. Ane na velikem oltarju v župnijski cerkvi sv. Ane v Slovenskih goricah. Prim. Roškar, *Figura*, str. 310.

⁷⁶ Starostno diferencirani sta npr. figuri sv. Ane in sv. Elizabete na velikem oltarju v cerkvi sv. Jožefa v Slovenski Bistrici.

⁷⁷ Tako je Holzinger na primer alegoriji Ecclesiae in Sinagoge na prižnici v cerkvi sv. Jerneja v Slovenski Bistrici prikazal kot dve ženi. Ecclesia je vesela rdečelična mladenka z evangelijem v rokah, Sinagoga je objokana žena, odeta v raševinasto tuniko, v rokah pa drži lobanjo. Prim. Roškar, *Figura*, str. 383.

⁷⁸ Čokatost oziroma vitkost opazimo le ob neposredni primerjavi obeh tabernakljev. Holzinger je imel izjemen občutek za

Oltar je bil poslikan in pozlačen šele leta 1810 za 2660 goldinarjev.⁷⁹ Delo je opravil radgonski slikar Simon Adametz.⁸⁰ Adametz je eden izmed petih arhivsko dokumentiranih poslikovalcev, ki so poslikavali in zlatili Holzingerjeve oltarje in prižnice. Franz Beinlich, Franz Anton Widemann in Anton Geringer⁸¹ so bili mariborski slikarji in so poslikavali Holzingerjeva dela še za časa njegovega življenja, medtem ko sta graški slikar Josef Hofmann, ki je poslikal in pozlatil veliki oltar in prižnico v cerkvi sv. Ane v Slovenskih goricah, in Simon Adametz izvajala poslikave Holzingerjevih del še v 19. stoletju. O Simonu Adamtzu je zaenkrat znanega zelo malo. Matrike radgonske župnije sv. Janeza Krstnika nakazujejo, da je družina Adametz stanovala v hiši št. 25 na radgonskem Spodnjem Grisu, oče Jakob je bil pleskar (*Anstreicher*),⁸² medtem ko za sinov poklic slikarja izvemo iz vpisa ženine smrti 19. septembra 1835; Maria Adametz je namreč označena kot *Mallerswitwe*.⁸³ Ob poroki Simona Adamtza 12. januarja 1800 je vpisovalec skoraj zagotovo napačno zapisal poklic mladoporočenca (*Kriegelmacher*).⁸⁴ Če drži vpisan podatek, da je bil Simon ob poroki star 23 let, se je moral roditi okoli leta 1777, vendar v krstnih knjigah radgonske župnije sv. Janeza Krstnika ni vpisa njegovega krsta, prav tako ne najdemo vpisa njegove smrti, zato je mogoče sklepati, da je umrl kje drugje. Zagotovo pa je umrl pred letom 1835, saj je ob smrti žene omenjeno, da je ta že bila vdova. Priimek Adametz je v radgonskih matrikah osamljen, zato lahko predvidevamo, da zakonca nista imela otrok.

Jožef Holzinger je ob velikem oltarju sicer le naključno in posredno povezan z Ljutomerom; preko dr. Johanna Gottweissa (1779–1850),⁸⁵ nekdanjega upravnika braneške graščine, posestnika in trgovca ter dobrotnika v Ljutomeru. Gottweissa so dan po božiču leta 1779 kot dojenčka našli pred vrati neke mariborske hiše. Holzinger ga je vzel k sebi in poskrbel za njegovo vzgojo. Ker je krstna knjiga mariborske župnije sv. Janeza Krstnika za to obdobje izgubljena, je nemogoče preveriti podrobnosti in

prilagajanje voluminoznosti svojih oltarnih in prižničnih celot prostorskim danostim posamezne cerkve in je s skrbnim načrtovanjem poskrbel za skladno umestitev slehernega dela cerkvene opreme, ki je nastal v njegovi delavnici.

⁷⁹ Vrišer, Mariborski, str. 108. Vsota 2660 goldinarjev, v primerjavi z zneski za poslikavo podobno velikih Holzingerjevih oltarjev v 18. stoletju, kaže na visoko inflacijo v času napoleonskih vojn in uvedbe papirnatega denarja, t. i. *schein*. Primerljiv veliki oltar v cerkvi sv. Lenarta v Slovenskih goricah je leta 1772 poslikal mariborski poslikovalec Franz Anton Widemann za 620 goldinarjev. Prim. Roškar, *Figura*, str. 222, 300, 301.

⁸⁰ ŽA Ljutomer, Slekovec, Trg in župnija, str. 427. Slekovec priimek pozlatarja sicer zapisuje Adamec, a se v matrikah radgonske župnije pojavlja v zapisu Adanetz oziroma Adametz.

⁸¹ Prim. Roškar, *Figura*, str. 217–224.

⁸² Bad Radkersburg MMK, 6, 1814–1839, str. 49.

⁸³ Bad Radkersburg MMK, 6, 1814–1839, str. 184.

⁸⁴ Bad Radkersburg RMK, 5, 1799–1817, str. 10.

⁸⁵ Kovačič, *Ljutomer*, str. 111.

ugotoviti, ali ima Holzingerjev altruizem morda sorodstvene vzroke.⁸⁶ Gott weiss!

Sklepne besede

Cerkvena oprema ljutomerske župnijske cerkve sv. Janeza Krstnika je z izjemo velikega oltarja, ki je nastal leta 1797, s konca 17. in prve polovice 18. stoletja. Večina izhaja iz avstrijske Štajerske ter je delo avstrijskih kiparjev in mizarjev, vendar njihovih imen tudi zaradi slabo raziskanega gradiva in arhivskih virov zaenkrat ne moremo ugotoviti oziroma potrditi. Kar zadeva kakovost baročne kiparske opreme, ta ne sodi med kvalitetnejša ali kako drugače pomembna oziroma izstopajoča dela tega obdobja na slovenskem Štajerskem, ampak je na ravni povprečnega provincialnega kiparstva. Sele z naročilom velikega oltarja je ljutomerska cerkev sv. Janeza Krstnika dobila delo najpomembnejšega spodnještajerskega kiparja Jožefa Holzingerja, toda tudi pri tem naročilu so Ljutomerčani imeli smolo; naročilo je bilo prepozno, zato je veliki oltar le bléd odsev nekdanje Holzingerjeve kiparske moči.⁸⁷

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Diözesanarchiv Graz-Seckau (<https://data.matricula-online.eu/sl/oesterreich/graz-seckau/>)

Bad Radkersburg, Mrliška matična knjiga (MMK), 6, 1814–1839.

Bad Radkersburg, Rojstna matična knjiga (RMK), 5, 1799–1817.

NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor

Ptuj, Rojstna matična knjiga (RMK), 1684–1743.

Župnijski fondi, župnija Hoče, šk. 26, Licitations Protocoll.

ŽA Ljutomer – Župnijski arhiv Ljutomer

Khirchen Buch Des Würdigen Gotteshaus Sancti Joannis Baptistae Pfarrkirchen in Luettenberg (rokopis).

⁸⁶ Skoraj zagotovo je bila ob krstu vpisana tudi številka hiše, pred katero so položili malega Gottweissa. Obstaja sicer prepis Gottweisovega krstnega lista iz leta 1795, na katerem prav tako ni izrecno navedeno, kje natančno so ga našli. Za prepis prim. Slekovec, Trg in župnija, str. 771. Ob že znanih podatkih o Holzingerjevih dveh porokah in številnih otrocih, od katerih sta ga preživeli samo dve hčeri, ter nekoliko zavajajoči, domnevno Holzingerjevi puritanski izjavi proti izdelovanju »frivolnih podob«, ki nam jo je posredoval Rudolf Gustav Puff, je ohranjena krstna knjiga mariborske župnije sv. Janeza Krstnika razkrila, da je imel tudi nezakonskega otroka, in sicer mu je Marija Eisenpichler rodila sina Jožefa. Prim. Roškar, *Figura*, str. 36.

⁸⁷ Avtorica vseh fotografij v članku je Simona Kostanjšek Brglez.

Šrol, Franc: Liber memorabilium parochiae St. Joannis Luttenbergi 1883 (rokopis).
Slekovec, Matej: Trg in župnija Ljutomer, 1896 (rokopis).
Župnija Ljutomer, šk. 73, Kokalj, Franc, Poročilo o restavriranju stranskega oltarja sv. Jožefa.

SPLETNI VIRI

Matricula Online, <https://data.matricula-online.eu/sl/>

LITERATURA

Andorfer, Eduard; Markhl, Mathias. *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart* 23/24. Leipzig: Seemann, 1999, str. 117.

Ciglenečki, Marjeta: Jožef Digl, portretist rodbine Attems. *Vis imaginis, baročno slikarstvo in grafika. Jubilejni zbornik za Anico Cevc* (ur. Barbara Murovec). Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU, 2006, str. 359–374.

Curk, Jože: Ruše: urbano-gradbena skica kraja. *Ruška kronika* (ur. Josip Teržan idr.). Ruše: Krajevna skupnost, 1985, str. 82–115.

Golec, Boris: Valvasorjevi bogenšperški sodelavci Andrej (Andreas) Trost, Mihael Stangl, Matija Greischer (Grajžar), Jernej Ramschissl, Janez Koch in Peter Mungerstorff v luči novih biografskih spoznanj. *Acta historiae artis Slovenica* 19, 2014, št. 2, str. 45–93.

Hernja-Masten, Marija: *Vpisna knjiga meščanov mesta Ptuj: 1684–1917*. Ptuj: Zgodovinski arhiv, 1995.

Kohlbach, Rochus: *Steirische Bildhauer: vom Römerstein zum Rokoko*. Graz: Grazer Domverlag, 1956.

Košak, Tina: Janez Ernest II. grof Herberstein in naročila opreme za župnijsko cerkev sv. Lenarta v Slovenskih goricah. *Acta historiae artis Slovenica* 25, 2020, št. 1, str. 103–124. DOI: <https://doi.org/10.3986/ahas.25.1.05>.

Kovačič, Fran: *Ljutomer, zgodovina trga in sreza*. Maribor: Zgodovinsko društvo, 1926.

Krapf, Michael: *Triumph der Phantasie. Barocke Modelle von Hildebrands bis Mollinarolo*. Wien: Böhlau Verlag, 1998.

Mlinarič, Jože: Ruška latinska kronika. *Ruška latinska šola*. Ruše: Občina, Župnijski urad, 1995, str. 153–227.

Resman, Blaž: Kipa frančiškanskih svetnikov v Šiški – Straubova ali Robbova. *Acta historiae artis Slovenica* 3, 1998, str. 51–71.

Resman, Blaž: Nekaj »novih« del Henrika Mihaela Löhra. *Vita artis perennis – Ob osemdesetletnici akademika Emilijana Cevca* (ur. Alenka Klemenc). Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU, 2000, str. 409–422.

Roškar, Boštjan: *Figura, ornamentika in oltarna ar-*

hitektura v opusu Jožefa Holzingerja (1735–1797). Maribor, 2021 (doktorska disertacija).

Škulj, Edo in Dobravec, Jurij: *Orgle Slovenije*. Srednja vas v Bohinju: Ars organi Sloveniae, 2018.

Vidmar, Polona: *Das Grabmal des ersten Herzogs der Steiermark: zu Ikonographie, architektonischem Kontext und Rezeption des Otakar-Grabmals aus der ehemaligen Kartause Seitz (Žiče)*. Graz: Grazer Universitätsverlag: Leykam, 2014.

Vrišer, Sergej: *Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1992.

Vrišer, Sergej: *Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem*. Maribor: Obzorja, 1963.

Vrišer, Sergej: Baročno kiparstvo v Slovenskih goricah. *Svet med Muro in Dravo: ob stoletnici 1. slovenskega tabora v Ljutomeru 1868–1968* (ur. Viktor Vrtnjak). Maribor: Obzorja, 1968, str. 714–733.

Vrišer, Sergej: *Jožef Holzinger*. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 1997.

Vrišer, Sergej: Mariborski baročni kiparji. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 4, 1957, str. 71–130.

Vrišer, Sergej: Umetnostno pričevanje ljutomerske župnijske cerkve. *Zbornik župnije sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru* (ur. Miroslav Novak). Ljutomer: Župnijski urad; Maribor: Pokrajinski arhiv, 1990, str. 84–94.

Wögerbauer, Leopold: *Pfarrkirche zum hl. Laurentius in Hengsberg*. Salzburg: Verlag St. Peter, 2008.

Zadravec, Dejan: *Ptujski meščani do uničujočega požara leta 1684*. Ptuj: Zgodovinski arhiv, 2017.

Zanjkovič, Martina: Umetnostnozgodovinska znamenja mesta treh trgov in njegove okolice. *Ljutomer, osrčje Prlekije* (ur. Goran Šoster in Primož Premzl). Ljutomer: Prleška razvojna agencija, 2001, str. 143–158.

S U M M A R Y

Baroque furnishings in the Church of St. John the Baptist in Ljutomer

The Baroque church furnishings in the Ljutomer parish church date to the late seventeenth and the eighteenth centuries and are the work of several artists. The understanding about their origins may be obtained based on the manuscript chronicle that the parish priest Matej Slekovec compiled in 1896 by drawing on the eighteenth-century chronicle and the no longer existing archival sources that were kept in the Ljutomer parish house. Slekovec largely focused on the details regarding the construction works performed on and around the church building while, for

the most part, merely stating the year of purchase or the year of implementation for individual sculptures. The pulpit was built in 1736, during the ministry of the industrious parish priest Matija Petek. In connection with it, Slekovec indicated the cost of 152 gulden, which was probably paid for the joiner's work as well as for figures and ornaments. The pulpit represents the weakest and stylistically the most outdated work performed during Petek's ministry. Other Baroque-style furnishings include five altars—that is, the high altar and the four side altars. The current Altar of Our Lady of Lourdes was initially dedicated to Our Lady of the Rosary. The altarpiece and a few sculptures most likely date to 1675, the year when the Confraternity of the Rosary was founded. In 1737, the altarpiece was renovated and dedicated to St. Johann Nepomuk. Based on comparisons, it may be attributed to an unknown sculptor from Leibnitz (Slo.: Lipnica). The current Altar of St. Joseph was probably erected in 1717, when it was consecrated. It is likely the work of an unknown sculptor from the Leibnitz area, who also produced the stone figure of St. Anne at St. Mary's Church in Preding, Austrian Styria. In 1737, the sum of 260 gulden was paid to an unknown sculptor for the new Altar of the Rosary, which was painted that same year by the painter

Franz Anton Ramschüssel from Graz (Slo: Gradec). The figures on the altar are of average quality. Higher quality is ascribed to the pair of Rococo vases that are of more recent origin and stand out from similar vases by serving as ornaments. The archival sources only provide the names of sculptors that produced the Altar of the Holy Cross and the main altar. The Altar of the Holy Cross was built in 1741 by the sculptor Franz Abraham Schakhar from Leibnitz and painted and gilded by the painter Matthias Marchl from Graz. The most outstanding sculptural work in the church is the main altar, which was built in 1797 in the workshop of the Maribor-native sculptor Jožef Holzinger. As his final oeuvre, it was completed a little less than six months after the master's death. The altar was painted and gilded no earlier than 1810 by the painter Simon Adametz from Bad Radkersburg (Slo: Radgona). As was established, most Baroque furnishings gracing the parish church in Ljutomer originate in the present-day Austrian Styria, which may be due to good transport connections on the River Mura. The majority of artworks under discussion do not represent high-quality Baroque sculptures in Slovenian Styria, but remain at the level of provincial sculptural art.

Slika 1: Prižnica, 1736.

Slika 2: Baldahin prižnice, 1736.

Slika 3: Oltar Lurške Matere Božje, sedemdeseta leta 17. stoletja.

Slika 4: Oltar sv. Jožefa, cerkev sv. Lovrenca, Hengsberg, 1695.

Slika 5: Sv. Katarina, oltar Lurške Matere Božje, sedemdeseta leta 17. stoletja.

Slika 6: Oltar sv. Jožefa, 1717.

Slika 7: Sv. Ana, Preding, 1699.

Slika 8: Sv. Ana, oltar sv. Jožefa, 1717.

Slika 9: Rožnovenski oltar, 1737.

Slika 10: Sv. Miklavž in rokokojska vaza, Rožnovenski oltar, 1737.

Slika 11: Del Ramschüsslöve naslikane dekoracije, Rožnovenski oltar, 1737.

Slika 12: Križev Oltar, Franc Abraham Schakhar, 1741.

Slika 13: Sv. Janez Evangelist, Križev oltar, Franc Abraham Schakhar, 1741.

Slika 14: Veliki oltar sv. Janeza Krstnika, Jožef Holzinger, 1797.

Slika 15: Sv. Zaharija, veliki oltar sv. Janeza Krstnika, Jožef Holzinger, 1797.

Slika 16: Sv. Elizabeta, veliki oltar sv. Janeza Krstnika, Jožef Holzinger, 1797.